

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 17 december 2021

Mål nr

T 5999-20

PARTER

Klagande

DÅ

Ombud: Advokat CL

Motpart

BBs dödsbos konkursbo

Ställföreträdare: Konkursförvaltaren A-CH

SAKEN

Återbäring av legat

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts dom 2020-10-16 i mål T 7237-19

DOMSLUT

Högsta domstolen ändrar hovrättens dom och ogillar BBs dödsbos konkursbos talan.

Högsta domstolen ändrar hovrättens dom även i fråga om rättegångskostnader och befriar DÅ från skyldigheten att ersätta konkursboets rättegångskostnader i tingsrätten och hovrätten samt förpliktar konkursboet att ersätta DÅ för hans rättegångskostnader

- i tingsrätten med 76 154 kr, varav 74 320 kr avser ombudsarvode, jämte ränta enligt 6 § räntelagen från den 29 maj 2019, och
- i hovrätten med 70 667 kr avseende ombudsarvode, jämte ränta enligt 6 § räntelagen från den 16 oktober 2020.

Konkursboet ska ersätta DÅ för hans rättegångskostnad i Högsta domstolen med 53 511 kr avseende ombudsarvode, jämte ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för denna dom.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

DÅ har yrkat att Högsta domstolen ska ogilla konkursboets talan.

DÅ har också yrkat att Högsta domstolen ska befria honom från skyldigheten att ersätta konkursboets rättegångskostnader i tingsrätten och hovrätten samt tillerkänna honom ersättning för rättegångskostnader där. Han har vidare yrkat att Högsta domstolen under alla förhållanden ska sätta ner hans ersättnings-skyldighet för rättegångskostnaden i hovrätten.

Konkursboet har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

Parterna har yrkat ersättning för rättegångskostnader i Högsta domstolen.

DOMSKÄL

Prejudikatfrågan

1. Prejudikatfrågan är om en legatarie är skyldig att med stöd av 21 kap. 5 § ärvdabalken återbära delar av sitt legat för betalning av en skatteskuld som har uppstått hos dödsboet.

Bakgrund

2. BB avled den 17 mars 2008. Ensam dödsbodeläggare var hans son BA, som bl.a. ärvde hälften av fastigheten KS 9:8. DÅ, barnbarn till BB, fick enligt förordnande i testamente den andra hälften av fastigheten, ett antal aktier och en bil.

3. Dödsboet beviljades lagfart för hela fastigheten och sålde den i december 2008 för 1 360 000 kr. DÅ mottog hälften av köpeskillingen från fastighetsförsäljningen, ungefär 680 000 kr. När beloppet betalades ut gjordes det inte något avdrag för reavinstskatt.

4. Skatteverket beslutade för inkomståret 2009 om slutlig skatt för dödsboet med 300 745 kr, varav 289 000 kr utgjordes av reavinstskatten. Skatteskulden betalades inte och dödsboet saknade utmätningsbara tillgångar. Dödsboet försattes i konkurs 2016.

5. Konkursboet väckte talan och yrkade att DÅ, såsom återgång av legat eller arv, skulle förpliktas att till dödsboet efter BB, solidariskt med BA, betala 390 000 kr jämte ränta. Beloppet avser den skatteskuld som uppkom vid försäljningen av fastigheten, kostnader för en tidigare förordnad boutredningsman och konkurskostnader.

6. Tingsrätten biföll konkursboets talan. Hovrätten har fastställt tingsrättens dom.

Rättsliga utgångspunkter

Legatarie och universell testamentstagare

7. Med legat förstås en särskild i testamente given förmån, såsom viss sak eller visst penningbelopp eller nyttjanderätt till egendom eller rätt att därav njuta ränta eller avkomst. Universell testamentstagare är den som en testator har insatt i en arvinges ställe genom att tillerkänna henne eller honom kvarlåtenskapen i dess helhet, viss andel av kvarlåtenskapen eller visst överskott. (Se 11 kap. 10 § ärvdabalken.)

8. Den som tilldelats ett legat (legatarien) är inte dödsbodelägare och kan alltså inte företräda dödsboet och har inte heller rätt till insyn i boets förvaltning. En legatarie har vidare rätt att få ut sitt arv utan att behöva invänta arvskiftet. Den som är universell testamentstagare är, till skillnad från en legatarie, dödsbodelägare.

9. Det är förordnandets innehåll som är bestämmande för om en testamentstagare är legatarie eller universell testamentstagare. Testators relation till testamentstagaren kan också tillmätas viss betydelse (jfr ”Fosterdotterns arv” NJA 1974 s. 190).

Återgång av arv och legat

10. Till skydd för den dödes och dödsboets borgenärer finns det regler om återgång av arv och legat. De nuvarande bestämmelserna om återgång av arv infördes i samband med att den dåvarande principen om att en dödsbodelägare blev personligt ansvarig för den dödes och dödsboets skulder utmönstrades ur lagstiftningen (se prop. 1980/81:48).

11. Sker bodelning eller arvskifte innan den dödes och boets andra skulder har betalats eller medel till deras betalning har ställts under särskild vård, ska bodelningen eller skiftet gå åter. Finns egendom som ska lämnas åter inte i

behåll, ska ersättning utges för det värde som egendomen hade när återgång påkallades, om det inte finns särskilda skäl mot detta. (Se 21 kap. 4 § ärvdabalken.) Det kan noteras att återgång av bodelning eller arvskifte enligt 4 § kan ske för betalning av såväl den dödes som dödsboets andra skulder.

12. Egendom som har utgetts som legat eller i enlighet med en ändamålsbestämmelse ska lämnas tillbaka till boet, om det behövs för att den dödes skulder ska kunna betalas. Finns egendomen inte i behåll, ska ersättning utges för det värde som egendomen hade när återlämnande påkallades, om det inte finns särskilda skäl mot detta. (Se 21 kap. 5 §.) När det gäller återgång av legat kan det enligt lagtexten i 5 § – till skillnad från vad som anges i 4 § – ske endast för betalning av den dödes, inte dödsboets, skulder.

13. Bestämmelserna om återgång av legat har överförts från 1933 års lag om boutredning och arvskifte till ärvdabalken. Paragrafen fick sin nuvarande lydelse och placering i 21 kap. ärvdabalken genom lagstiftning 1981. Det framgår av förarbetena att paragrafen i lagen om boutredning och arvskifte gav möjlighet till återgång av legat för betalning av såväl den dödes som dödsboets andra skulder (se Lagrådets protokoll 1933 s. 18 och prop. 1933:7 s. 11 och 59). Det framgår också att lagstiftaren inte avsett att göra några sakliga förändringar av bestämmelserna vid införandet av ärvdabalken (se prop. 1958:144 s. 135) eller vid de ändringar i 21 kap. som gjordes 1981 (se prop. 1980/81:48 s. 41).

14. Även om förarbetena talar för att avsikten var att paragrafen skulle ge möjlighet till återgång av legat för betalning av såväl den dödes som dödsboets andra skulder är det inte möjligt att, i strid med ordalydelsen, ge bestämmelserna en sådan innebörd. Återgång av legat enligt 21 kap. 5 § ärvdabalken kan sålunda ske bara för betalning av den dödes skulder och inte för betalning av dödsboets andra skulder.

Bedömningen i detta fall

15. DÅ har genom testamente tilldelats viss egendom. Han har således haft ställning som legatarie. Det saknar för den bedömningen betydelse vad som inträffat efter dödsdagen.
16. Konkursboets talan om återgång av legat avser betalning av reavinstskatt efter försäljning av den fastighet som DÅ ärvde hälften av, kostnader för boutredningsman i dödsboet och kostnader i dödsboets konkurs.
17. Skatteskulden kan inte anses vara den dödes skuld. Detsamma gäller beträffande kostnaderna för förfarandet. Återgång av legat kan inte ske för betalning av annat än den dödes skulder. DÅ kan alltså inte förpliktas att återbära delar av värdet av den egendom som han fått som legat. Redan på den grunden – och oavsett om legatet har utgetts till DÅ på det sätt som förutsätts i 21 kap. 5 § ärvdabalken – kan en återbetalning inte ske med stöd av den paragrafen.
18. Konkursboets talan ska därför ogillas.

Rättegångskostnader

19. Vid denna utgång ska DÅ befrias från skyldigheten att betala konkursboets rättegångskostnader.
20. Konkursboet ska i stället ersätta DÅ för hans rättegångskostnader i tingsrätten, hovrätten och Högsta domstolen. DÅs kostnader för förlorad arbetsinkomst och resa i tingsrätten är vitsordade. I övrigt är kostnaderna skäligen.
-

I avgörandet har deltagit justitieråden Gudmund Toijer, Ann-Christine Lindeblad, Agneta Bäcklund (referent), Dag Mattsson (tillägg) och Eric M. Runesson
Föredragande har varit justitiesekreteraren Hanna Hallonsten

TILLÄGG

Justitierådet Dag Mattsson tillägger för egen del följande.

Bestämmelsen i 21 kap. 5 § ärvdabalken om skyldighet att återlämna egendom förutsätter enligt sin ordalydelse att egendomen har ”utgetts som legat”. Med legat avses en särskild i testamente given förmån, såsom en viss sak eller ett visst penningbelopp eller – som här i målet – en viss andel i en fastighet. Ärvdabalken innehåller ganska detaljerade regler för när och hur ett legat ska utges (se 22 kap.). Ett legat som utgörs av en fastighet torde, i linje med allmänna grundsatser, normalt få anses utgivet när dödsboet gett upp sin rådighet över fastigheten (jfr också 12 kap. 13 §).

Det kan ifrågasättas om 21 kap. 5 § är tänkt att tillämpas i en situation där den testamenterade egendomen egentligen aldrig har utgetts utan dödsboet har kommit överens med den som har anspråk på egendomen om att denne i stället för sitt legat ska få en summa pengar. Lagtexten ger närmast intryck av att en uppgörelse av det slaget skulle ligga utanför paragrafen; det rör sig inte om någon återbäring av den i testamentet utpekade egendomen. Dödsboet och borgenärerna skulle då, när avtalet inte tillåter ett anspråk på återbetalning för skuldtäckning, vara hänvisade till generella restitutionsrättsliga regler och principer. Den reglering som finns i paragrafen utesluter knappast att ett krav på återbärande stöds på en annan sådan grund.

Visserligen ger 21 kap. 5 § till stor del uttryck för vad som är vedertagna principer på området. Men när det gäller en situation som inte direkt faller under den paragrafen kan god eller ond tro hos mottagaren komma att få större betydelse för återbäringsskyldigheten än vad paragrafen medger, liksom sådant som passivitet och de mera allmänna rimlighetshänsyn som behöver beaktas i det enskilda fallet, t.ex. när det gäller godtagbarheten av en ogrundad förmögenhetsöverföring.

Den förhållandevis strikta återbäringsskyldigheten i 21 kap. 5 § kan förklaras av att det här just handlar om återlämnande av en viss egendom. Ska man däremot avgöra om en betalning på grund av ett avtal, kanske med ömsesidiga förpliktelser, på detta sätt ska fränkännas giltighet och återgå, så är det normalt en svårare fråga som motiverar mer nyanserade bedömningar. I de gamla lagförarbetena betonas sålunda vikten av att i paragrafen på ett betryggande sätt fixera omfånget av vad som ska återbäras. Den restitutionsplikt som ges i paragrafen är därtill inte bara en obligationsrättslig förpliktelse för mottagaren utan har sakrättslig karaktär. Lagstiftningen vill uppnå att dödsboet ska kunna ta ut en viss egendom ur mottagarens konkursbo utan att behöva konkurrera med de borgenärer som har bevakat fordringar i konkursen.

Det anförda torde på liknande sätt gälla i fråga om en skyldighet för mottagaren att återbära egendom för att täcka dödsboets skulder. Som framgår av domen kan en återbäringsskyldighet då inte grundas på 21 kap. 5 § men ett krav skulle troligen kunna framställas på annan restitutionsrättslig grund.